CAHLE PENTRU CORONAMENTUL SOBELOR MEDIEVALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (SECOLELE XIV–XVII)

MARIA-VENERA RĂDULESCU

TILES FOR MEDIEVAL STOVE CANOPY IN WALLACHIA (14TH–17TH CENTURIES)

Considering the excavation technique and the shapes, the stove canopy in Wallachia can be categorized as follows: *disc tiles*, *convex tiles*, *tiles with simple fixing frame* (spangle), *fretwork tiles with niche type fixing frame*, *plate tiles*. The pieces have constructive particularities, pertaining to the functionality for which they were made. The decorative repertory of the tiles comprises different motifs: architectural, stylized-anthropomorphic figures, geometric, floral ornaments, etc.

KEYWORDS: disc tiles, convex tiles, tiles with fretwork patterns, panel tiles

CUVINTE CHEIE: cahle-disc, cahle-convexe, cahle-traforate, cahle-placă

Soba de cahle, ca instalație de încălzit specifică regiunilor central și est europene, cunoaște în Evul Mediu o evoluție continuă a structurii sale arhitecturale și a valorii artistice a teracotelor ce o împodobesc. Veridice documente istorice, cahlele abordează un repertoriu ornamental divers, de la reprezentări de oșteni înarmați, în echipamentul militar al epocii, la scene de turnir, teme religioase, portrete – uneori de suverani –, motive heraldice, florale, arhitecturale, geometrice, animaliere ș.a. Concepută ca o volumetrie ce transferă în spațiul interior elemente ale construcțiilor laice sau eclesiastice, miniaturizate și sintetizate, soba, prin structură și elemente decorative, poartă amprenta caracteristicilor arhitecturii epocii. Cele mai relevante sunt cahlele de coronament, ele imprimând sobei o trimitere fie la catedrale, fie la turnuri și curtile de cetăți, cu ambrazuri. Din punct de vedere al tehnicii de execuție și al formelor, cahlele de coronament din Țara Românească pot fi grupate în: cahle-disc, cahle-convexe, cahle-traforate cu corp de fixare simplu (lamelă), cahle-traforate cu corp de fixare de tip *nișă*, cahle-placă. Pieseile prezintă particularități constructive raportate la funcționalitatea pentru care au fost create. Funcția acestor cahle este doar decorativă. Ornamentica poartă amprenta stilistică a epocii.

I. CAHLE-DISC, PENTRU CORONAMENT

Sub influența sud-dunăreană, cu o largă răspândire la monumentele bizantine din Bulgaria și Serbia, decorul în forma unor discuri cu picior (ciupercuțe) sau flori cruciforme, din ceramică smălțuită, a fost inițial folosit, încă din secolul al XIII-lea și, apoi, în următoarele două secole, la ornamentarea pereților exteriori ai unor locașe de cult ortodoxe din Muntenia și Moldova. Ne referim la cele două biserici de la Turnu Severin (jud. Mehedinți), la biserica mănăstirii Vodița¹ (com. Vârciorova, jud. Mehedinți), la biserica I de la Argeș² (Curtea de Argeș, jud. Argeș), la paraclisul Curții Domnești din Târgoviște³ (jud. Dâmbovița), monumente acum în ruină, și la bisericile, în funcțiune până astăzi, de la Cozia⁴ (jud. Vâlcea), Cotmeana⁵ (jud. Argeș), biserica Sfânta Vineri din

¹ Slătineanu 1958, 68

² Constantinescu 1984, 141, fig. 68

³ Moiescu 1979, 118

⁴ Scurtă istorie 1957, 50; Theodorescu 1976, fig. 219, 225

⁵ Scurtă istorie 1957, 51, fig. 45; Theodorescu 1976, fig. 214–217

incinta Curții Domnești din Târgoviște⁶, iar în Moldova, la biserica Sfânta Treime din Siret (jud. Suceava) sau la ctitoriile lui Ștefan cel Mare⁷.

Pe teritoriului de la sud de Munții Carpați, discul ceramic, smălțuit sau nesmălțuit, primind ornamente concentrice, va fi utilizat și la decorarea instalațiilor de încălzit⁸. Cele mai timpurii cahle-disc, databile în a doua jumătate a secolului al XIV-lea (circa 1370), au fost descoperite în timpul cercetărilor arheologice de la Curtea de Argeș, piese destinate a decora sobele din reședința voievodală⁹, dar și pe cele din locuințele orășenești¹⁰. Cahlele-disc puteau fi folosite în arhitectura sobei, atât la decorarea camerei de ardere sau a celei de încălzire, alternând cu alte tipuri de piese, cât și la decorarea coronamentului. La Târgoviște, cercetarea arheologică a unei locuințe medievale (L 1 B), care a funcționat la sfârșitul secolului al XIV-lea (1380–1390), a scos la lumină componentele unei instalații de gătit-încălzit, o sobă ce se înscrie prin concept sobelor romanico-gotice¹¹ (Pl. I/1). Unele dintre cele 15 exemplare de cahle-disc descoperite erau folosite la decorarea coronamentului. În funcție de decor și dimensiuni (diam. între 13–15,5 cm), piesele înscriu patru variante; toate prezintă un buton central lătit și albiat, smălțuit, culoare verde-oliv, iar câteva au ca ornament cercuri concentrice în relief. Cahlele-disc care decorau partea superioară a sobei aveau modelat, din lut, un vârf terminal, un element ornamental, triunghiular, în forma unei „picături”¹² (Pl. I/2). Meșterul târgoviștean ajunge la această soluție preluând unele ornamente caracteristice sobei gotice central europene, pe care le descompune și apoi le recompune cu mijloace proprii, în încercarea de a realiza efecte plastice asemănătoare¹³. Tot la Târgoviște, cercetarea arheologică din anul 1984¹⁴, a locuinței B 2, databilă la începutul secolului al XV-lea, a scos la lumină, printre alte teracote ce alcătuiseră instalația de încălzit, un fragment ceramic, în formă de bulb (h: 6,5 cm), parțial smălțuit, culoare verde, parte componentă a unei cahle-disc de coronament (Pl. I/5). Astfel de teracote erau folosite în secolul al XV-lea și la decorarea coronamentului sobelor de la Târgșor (Târgșoru Vechi, jud. Prahova), oraș medieval cu o prosperă viață economică. Pe circumferință, în partea superioară a discurilor, era redată o procminență decorativă, uneori sferică, alteori conică (Pl. I/3–4; VII/2). Piesele nu sunt smălțuite.

II. CAHLE-CONVEXE, PENTRU CORONAMENT

În decorarea coronamentului sobelor, un loc special îl ocupă cahlele-convexe. Corpul acestor piese este cilindric, cu partea superioară în forma unui bulb. În secolul al XIV-lea, în Europa centrală, cahlele-convexe erau utilizate în mod frecvent la construirea unor sobe¹⁵. S-au sugerat diferite soluții de reconstituire grafică a formei inițiale a instalațiilor de încălzit ce foloseau asemenea teracote¹⁶.

În Țara Românească cunoaștem două exemplare din această tipologie: unul descoperit la Mănăstirea Snagov (jud. Ilfov), iar celălalt la Târgoviște. Piesa de la Snagov, a fost prezentată de autorul descoperirii drept „un obiect de lut” ce făcea parte din lotul de cahle descoperit în apropierea zidurilor altarului¹⁷. Necunoscându-i-se utilizarea, desenul este publicat răsturnat¹⁸. Cahla, de formă tubulară (h: 18 cm), are plasat în vârful bulbului un mic ornament, înalt de 2 cm, în forma unui „boboc de floare” (Pl. II/1). Încadrată cronologic la sfârșitul secolului al XIV-lea sau în primele decenii ale

⁶ Moisescu 1979, 124–125, fig. 179

⁷ Nicolescu 1961, 373–394; Nicolescu 1964, 259–362

⁸ În Moldova și Transilvania nu sunt semnalate cahle-disc. Pentru teritoriul Ungariei, vezi Kálmán 1938, 92, fig. 424, 431.

⁹ Constantinescu 1984, 138, fig. 65/1

¹⁰ Bătrâna, Bătrâna 1981, 166, fig. 14/3

¹¹ Constantinescu, Ionescu 1980, p. 62–72, fig. 6

¹² Constantinescu, Ionescu 1980, fig. 9

¹³ Constantinescu, Ionescu 1980, 66, fig. 9/1, fig. 11

¹⁴ Diaconescu 1997, fig. 3/2

¹⁵ Бирташевиъ 1970, fig. 85, 86; Richterová 1982, fig. 1, 2

¹⁶ Hoššo 1982, 499–508, fig. 5 (pentru descoperirile de la Liptovska Mara, Cehia); Boldizsár 1988, fig. 19 (pentru piesele de la Buda, Ungaria)

¹⁷ Rosetti 1935, 20

¹⁸ Rosetti 1935, fig. 35

secolului următor, piesa ornamenta, probabil, o sobă instalată în prima biserică de la Snagov. La Târgoviște, o cahă de coronament convexă a fost descoperită în ruinele unei locuințe medievale (L 31) distruse de un incendiu, la sfârșitul secolului al XIV-lea¹⁹. Piesa are corpul tubular (h: 19 cm), evazat în partea inferioară, unde rămâne deschis. Partea superioară are forma unui bulb, ornamentat central cu un buton plat acoperit cu smalt, culoare verde. Interiorul corpului cilindric, ca și marginile părții inferioare, păstrează fragmente din lutul ce a servit la fixarea piesei la sobă (Pl. II/2; VII/1).

Cahlele-convexe pentru coronament își găsesc analogii, atât în piesele transilvănene, cât și în cele moldovenești. Din Transilvania, menționăm o cahă descoperită la Arad²⁰ și o alta la Bodrog²¹ (jud. Arad). În Moldova, cahle-convexe pentru coronament au fost folosite în secolele XIV–XV la sobele de la Baia²² (jud. Suceava), Bacău²³ (jud. Bacău), Suceava²⁴, Roman²⁵ (jud. Neamț), Mănăstirea Pătrăuți²⁶, Todirești²⁷ (jud. Suceava) ș.a. Acestea înscriu forme, dimensiuni și decoruri variate. Asemănătoare pieselor descoperite în Valahia sunt cahlele-convexe descoperite la Bacău. În privința locului ce-l ocupau cahlele de aceste tipuri în algoritmul sobelor moldovenești, se presupune că la Baia ele erau utilizate, atât pentru decorarea coronamentului, cât și a registrelor de pe fețele sobei²⁸.

III. CAHLE-TRAFORATE, PENTRU CORONAMENT

Acest tip de piese necesită o confecționare mai elaborată. După imprimarea decorului în tipar, anumite zone ale ornamentului sunt decupate, operațiune realizată cu instrumente speciale de lemn (spatule). Cahlele-traforate destinate coronamentului pot prezenta, ca sistem de montare la sobă, fie o lamelă simplă, amplasată pe latura lor inferioară, fie un corp lucrat la roata olarului și atașat pe revers (nișă). Corpul de fixare se adaptează la forma și dimensiunile cahlei traforate, având de obicei aspectul unui sfert de cilindru, mai rar a unui semicilindru. Lateralele corpului de fixare sunt obturate cu plăcuțe de lut în forma unor segmente de cerc.

III.A. CAHLE TRAFORATE CU SISTEM DE FIXARE SIMPLU (LAMELĂ)

Latura inferioară a acestor teracote, *lamela*, se montează, cu lut, pe muchia superioară a sobei. Decorul poate fi inspirat din arhitectură, motive antropomorfe stilizate, geometrice, vegetale ș.a.

III.A.a. DECOR INSPIRAT DIN ARHITECTURĂ

Acest ornament este cel mai frecvent.

În București, în zona Mănăstirii Radu Vodă, au fost descoperite fragmente de cahle de formă rectangulară, traforate, smălțuite, culoare verde, având ca decor arcade și triunghiuri, încadrate de chenare din butoni și nervuri în zig-zag²⁹. Piesele sunt databile în prima jumătate a secolului al XVI-lea. La Măicănești-Străulești, fost sat medieval, sunt descoperite fragmentele unor cahle de formă trapezoidală (19 × 14,5 × 11,5 cm), cu decor traforat, piese databile în secolele XV–XVI³⁰. Registrul superior, plin, este decorat cu nervuri ce formează triunghiuri, iar în registrul inferior sunt redată două arcade, dintre care una traforată, sugerând o fereastră (Pl. III/3).

¹⁹ Ionescu 1983, 70, fig. 8/a

²⁰ Marcu-Istrate 2004, 179, pl. 8 B/3

²¹ Marcu-Istrate 2004, pl. 12 A/1

²² Neamțu, Neamțu, Cheptea 1980, 134–137, fig. 107/2–9; 114/11–13; 116/8–11; 117/10–11; Neamțu, Neamțu, Cheptea 1984, 237, 239, fig. 106/1–6; Batariuc 1997, 129, fig. 3/1, 5, fig. 4/1–5

²³ Batariuc 1997, 129, fig. 3/2, 3

²⁴ Batariuc 1997, 128, fig. 3/6, 7, fig. 4/6

²⁵ Batariuc 1997, 129

²⁶ Batariuc 1997, 129

²⁷ Batariuc 1997, fig. 3/4

²⁸ Neamțu, Neamțu, Cheptea 1984, 237, 239, fig. 106/1–6

²⁹ Ionașcu, Zirra, Berciu 1954, 154, fig. 9; Bucureștii de odinioară 1959, 178, pl. LVIII/3. Piesa o cunoaștem doar din reproducerea fotografică.

³⁰ Panait 1968, 73, fig. 13/8

La Orașul de Floci (Giurgeni, jud. Ialomița) a fost descoperită o cahlă traforată ($15,7 \times 14$ cm, g. placă: 1,2 cm) nesmălțuită, decorată în partea stângă a registrului superior cu un merlon în trepte. În registrul inferior, traforul este format dintr-o cruce circumscrișă și două ferestre suprapuse³¹ (Pl. II/4; VII/4). În aceeași localitate au fost descoperite și alte fragmente cu acest decor, dar merlonul este plasat în partea dreaptă (Pl. II/3). La montarea pieselor se urmărea, probabil, întâlnirea, în colțurile sobei, a merloanelor de la cele două variante ornamentale, pentru a crea imaginea unui turn de cetate. Alăturarea, ca elemente de decor, a *merlonului*, simbol al apărării, cu *crucea circumscrișă*, simbolul credinței creștine, dă compoziției de pe această teracotă o expresie artistică ingenioasă, o sinteză asupra mentalității, crezului și aspirațiilor unei populații ortodoxe ce viețuia în vecinătatea și sub pericolul Islamului. Piese pot fi încadrate cronologic între sfârșitul secolului al XV-lea și primele decenii ale secolului al XVI-lea.

De la Vadul Anei (jud. Ilfov) provin câteva fragmente de cahle de coronament (h: 10,5 cm) ornate pe latura superioară cu trapeze traforate, amintind ornamentul cu merloane; registrul inferior, plin, este decorat cu nervuri diagonale, dispuse în *spic* (Pl. II/6; VII/5). Piese, smălțuite în verde, au înfrumusețat soba unei locuințe înstărite, din mediul rural, în secolul al XVI-lea³².

La Câmpulung Muscel a fost descoperit un fragment de cahlă ($7,5 \times 7$ cm, g. placă: 0,8 cm) nesmălțuit, cu registrul superior traforat în forma unor trapeze sau triunghiuri (?); registrul inferior, plin, este decorat în relief, cu motivul „mure”, mici triunghiuri și o torsadă³³. Piesa este databilă în secolul al XVI-lea (Pl. II/5).

Fragmente de cahle de coronament traforate, decorate pe latura superioară cu merloane, au fost descoperite și la Mănăstirea Tutana³⁴. Pe unul dintre fragmente (8×10 cm), nesmălțuit, sunt redată două merloane ornate, într-un relief plat, cu fleuroni (Pl. VIII/1), iar pe alte fragmente (5×15 cm; 5×13 cm), smălțuite, culoare verde, decorul laturii superioare este compus din merloane, în „coadă de rândunică” și fleuroni stilizați (Pl. VII/7–8). Piese se datează în secolul al XVI-lea. Prin formă și decor, teracotele traforate formează un coronament cu aspect dantelat.

Pentru analogii tipologice ale formei constructive și ale decorului, menționăm cahlele descoperite la Racoșul de Jos, jud. Brașov, databile în prima jumătate a secolului al XVI-lea³⁵. Latura superioară a acestora redă o suită de creneluri și merloane, iar traforul, din registrul secund, este format din triunghiuri, încadrate de torsade.

III.A.b. DECOR ANTROPOMORF STILIZAT

Piese cu acest ornament au partea superioară decupată în forma unor personaje, foarte mult stilizate, care schițează o scenă de dans, ținându-se de mâini (horă). Menționăm piesele descoperite în ruinele locuințelor de târgoveți, de la Orașul de Floci, și piesa descoperită la Curtea Domnească de la Târgoviște. La Orașul de Floci, cahlă ($13,2 \times 18$ cm), nesmălțuită, are în registrul inferior un decor geometric format din nervuri ce se întretaie, formând romburi³⁶ (Pl. III/1; VII/3). Piesa descoperită la Curtea Domnească din Târgoviște (14×22 cm), glazurată verde-oliv, este ornată în registrul inferior cu o suită de pastile, cu mici protuberanțe³⁷ (Pl. III/2). Glazura, prezentă la teracotele târgoviștene, ne indică comanditari pretențioși, cu posibilități financiare mai mari.

III.A.c. DECOR GEOMETRIC/VEGETAL STILIZAT

Cahlele traforate pentru coronament au, uneori, latura superioară decorată cu motive geometrice sau vegetale. În București, pe str. Covaci, cercetarea ruinelor unei locuințe medievale din secolul al XVI-lea a scos la lumină un interesant lot de cahle³⁸. O piesă de coronament, fragmentară

³¹ Muzeul Național de istorie a României (în continuare MNIR – nr. inv. 163 788); V. Rădulescu, în: Chițescu *et alii* 1981, 135, fig. 9/2; Rădulescu 2010, 151–163, fig. 2 b.

³² Rădulescu 2010, 154, fig. 6/b. Fragmentele recuperate formează o friză lungă de 37 cm.

³³ Muzeul Municipiului Câmpulung Muscel (nr. inv. 1543).

³⁴ Muzeul Județean Argeș, Pitești (nr. inv. F. 2175; F. 2242–2244); Cristocei 2001, 113–121, fig. la p. 119

³⁵ Marcu-Istrate 2004, 258, pl. 120

³⁶ MNIR (nr. inv. 124 049); Chițescu *et alii* 1979, 222, fig. 19/1; Păunescu *et alii* 2007–2008, pl. 10/7

³⁷ Petrică 2010, 77, fig. 3

³⁸ Muzeul Municipiului București (=MMB); mulțumim arheologului Mircea Negru, coordonatorul cercetării, pentru permisiunea de a publica piesele.

(8,2 × 12 cm), smălțuită, culoare verde, are latura superioară modelată cu o suită de mici piramide. În registrul inferior, traforul formează romburi, iar la întâlnirea dintre unghiuri este redată o pastilă motiv „mură” (PI. VIII/2). Tot în București, pe str. Lipscani, în zona fostului Han Zlătari, în timpul cercetărilor arheologice din anul 2007, au fost descoperite mai multe teracote ce alcătuiseră, în secolul al XVI-lea, o instalație de încălzit³⁹. Unele fragmente (13,5 × 22 cm; 11 × 8 cm; 11,6 × 7,2 cm), nesmălțuite, aparțin tipului cahlelor pentru coronament, traforate, cu latura superioară în formă de flori și boboci stilizați. Traforul geometric din registrul inferior este compus din romburi și triunghiuri (PI. III/4; VII/6).

La Curtea Domnească din Târgoviște a fost descoperit un fragment de teracotă (10 × 7 cm), smălțuit, culoare verde crud, care are forma unei frunze cu marginile crestate. Pețiolul bifurcat creează un trafor. Piesa se datează la sfârșitul secolului al XVI-lea și decora, probabil, una dintre sobele palatului lui Petru Cercel⁴⁰ (PI. III/6).

III.A.d. DECOR „FLEURON”

Un alt decor folosit la cahlele traforate de coronament este *fleuronul*. Ornamentul a fost inspirat de arhitectura gotică. În secolul al XVI-lea, în spațiul central european, este realizată soba de la Cracovia, din Castelul Wawel, datând dintre anii 1505–1518⁴¹, sau cea din anul 1570, cu cahle smălțuite policrom, confecționate probabil pe malul Rinului, împodobind apoi, la Viena, Castelul Mariei Tereza⁴², instalații de încălzit care au coronamentul ornat cu fleuroni stilizați.

Pe teritoriul Munteniei, motivul decorativ, mai mult sau mai puțin stilizat, uneori interpretat, este semnalat în secolele XVI–XVII la sobele din Târgoviște, București și Orașul de Floci. Unele piese, riguros finisate, sunt decupate cu grijă, iar altele, neglijent decupate, pierd traforul, păstrându-se doar conturul din partea superioară a piesei (cahle-placă).

De la Târgoviște, din Palatul Domnesc, epoca Petru Cercel, provine un fragment (15,5 × 12 cm) executat îngrijit, smălțuit, culoare galbenă⁴³ (PI. III/7; VIII/4), și un altul (9,5 × 7 cm) smălțuit, culoare verde⁴⁴ (PI. III/5). Piese nesmălțuite, cu acest decor, erau folosite și la sobele orașenilor din Târgoviște (PI. III/8). În București, cercetările arheologice efectuate în anul 1953, în sectorul Curtea Veche⁴⁵ și în zona Mănăstirii Mihai Vodă, au sesizat fragmente de cahle „cu ornamente inspirate de arta gotică”⁴⁶. Fragmentele sunt piese de coronament, traforate, decorate cu fleuroni, datarea lor încadrându-se între sfârșitul secolului al XVI-lea și primele decenii ale secolului următor. Cercetările din anul 2010, de pe str. Lipscani, nr. 32–34, au recuperat, printre alte tipuri de teracote, databile la sfârșitul secolului al XVI-lea, și piese de coronament (h: 16 cm), smălțuite, culoare verde, decorate cu fleuroni stilizați⁴⁷ (PI. III/9). Decorul, ca și dimensiunile (h: 16 cm), aceleași la cahlele de la București și la cele de la Târgoviște, evidențiază existența la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor a unei *mode* în ornamentarea instalațiilor de încălzit, modă pătrunsă în societatea urbană românească sub influența culturii central europene.

Piese cu acest model se întâlnesc și în Transilvania, la Cluj⁴⁸.

III.B. CAHLE-TRAFORATE CU CORP DE FIXARE DE TIP NIȘĂ (UN SFERT DE CILINDRU)

Acest tip de cahle traforate primesc un corp de fixare (nișă) de forma unui sfert de cilindru, obținut prin secționarea, pe înălțime, a unui vas cilindric, lucrat la roata olarului. Corpul de fixare se atașează pe revers, direct de placa traforată, doar în partea superioară a acesteia, sub ornamentul

³⁹ MMB; mulțumim arheologului Gheorghe Mănucu-Adameșteanu, coordonatorul cercetării, pentru permisiunea de a publica piesele.

⁴⁰ Colecția arhitect C. Ionescu, Târgoviște (nr. inv. 01088)

⁴¹ Franz 1969, fig. 19

⁴² Franz 1969, il. 260

⁴³ Slătineanu 1938, Pl. IX/d (imagine publicată răsturnat) – Colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

⁴⁴ Colecția arhitect C. Ionescu, Târgoviște (nr. inv. 0754)

⁴⁵ Lăzărescu-Ionescu *et alii* 1954, 216, fig. 24/7

⁴⁶ Cantacuzino 1959, 104, pl. LXXXIX/2–6 (5, 6 – imagini publicate răsturnat)

⁴⁷ MMB; Rădulescu 2011, 117, 122, fig. 1/2, 2/3

⁴⁸ Marcu-Istrate 2004, pl. 37/ 80

supraînălțat al plăcii, pe care îl lasă liber. În partea inferioară, și pe laterale, între cahla traforată și corpul de fixare (nișă), spațiul este obturat de plăcuțe ceramice în forma unor segmente de cerc.

În țările central europene, încă din secolul al XIV-lea, este folosit un procedeu asemănător la confecționarea nișelor semiconice, atașate cahlelor traforate pentru coronament. Nișa se obține prin secționarea, pe înălțime, a unui vas de formă conică lucrat la roata olarului. Placa traforată, cu aspect dantelat, executată în tipar și apoi decupată, înscrie ornamente geometrice, vegetal-stilizate, figurative sau inspirate din arhitectură, iar uneori chiar mici figurine lucrate separat⁴⁹. Cahlele cu nișă semiconică sunt folosite doar pentru decorarea coronamentului sobelor, pe când cahlele traforate cu nișă semicilindrică pot fi amplasate în registrul volumetric al camerei de încălzire⁵⁰. La sobele din palatul regal de la Vișegrad (Ungaria), datate 1372–1383⁵¹, la Basel⁵² (Elveția) sau la soba de la Tannenberg în Hessen (Germania), distrusă la 1399⁵³, iar în secolul al XV-lea la Hamburg⁵⁴ (Germania), piesele se încadrează mai multor subtipuri, în funcție de decor. O astfel de sobă construită la 1473 a existat la Erfurt⁵⁵. Meșterii de cahle din Muntenia interpretează teracotele sobelor central europene și creează un subtip, propriu pieselor descoperite în spațiul geografic românesc. Săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul Munteniei și Olteniei au scos la lumină fragmente, dar și piese întregi sau întregibile, de cahle traforate pentru coronament, cu corp de fixare de tip nișă⁵⁶.

III.B.a. DECOR INSPIRAT DIN ARHITECTURĂ

Cahlele-traforate pentru coronament, din această categorie tipologică, cu decor inspirat din arhitectură, au fost descoperite la Mănăstirea Buda (jud. Buzău), la Mănăstirea Cătălui-Căscioarele (jud. Giurgiu), la Târgșoru Vechi și la Orașul de Floci. Menționăm că, pentru o parte dintre aceste teracote, corpul de fixare este doar dedus logic, întrucât nu se mai păstrează decât amprenta sa, pe revers. Piesele se încadrează cronologic în secolele XV–XVI.

Motivele decorative inspirate din arhitectura gotică vor fi uneori împrumutate ca atare. Ornamentul unor astfel de cahle este format din arcuri de cerc ce se întretaie formând arcade în arc frânt (profilaturi gotice). Câteva fragmente (h: 11 cm) nesmălțuite au fost descoperite la Mănăstirea Cătălui-Căscioarele⁵⁷ (PI. IV/3) și la Târgoviște (11 × 14 cm), loc nedeterminat⁵⁸ (PI. IV /4). Corpul de fixare nu se păstrează, dar bănuim că el ar fi putut avea forma unui sfert de cilindru. Piesele sunt databile în secolul al XVI-lea.

În alte cazuri, în ornament se va impune stilul local. Rozasa gotică⁵⁹ se transformă în morișcă circumscrișă, redată *à jour*, iar ferestrele monumentelor gotice se transformă în ferestre cu arcul în plin cintru. Piesele de la Mănăstirea Cătălui-Căscioarele⁶⁰ (18 × 18 cm) și Târgșoru Vechi⁶¹, nesmălțuite, au ca decor, în registrul superior, triunghiuri retezate, străbătute de nervuri oblice, motiv decorativ ce sugerează merloane de cetăți, iar în registrul inferior, o morișcă, redată *à jour*, încadrată de câte o turlă de biserică, surmontată de cruce. Corpul de montare (nișa) este atașat, pe revers, sub merloane, iar acestea sunt scoase din planul vertical și ușor înclinate spre exterior (PI. IV/5–6; VIII /3). O analogie pentru decorul și forma constructivă a acestor teracote este întâlnită la fragmente descoperite la Mănăstirea Buda⁶².

⁴⁹ Franz 1969, 31–37, fig. 13, il. 42–53, 55–58, 60–65, 98, 100, 103

⁵⁰ Franz 1969

⁵¹ Franz 1969, il. 42

⁵² Franz 1969, il. 46

⁵³ Franz 1969, il. 43

⁵⁴ Franz 1969, 47

⁵⁵ Franz 1969, il. 102. Reconstructă, soba se păstrează la Dresda, *Museum für Kunsthandwerk*.

⁵⁶ Folosim acest termen, intrat în literatura de specialitate europeană; în bibliografia românească noțiunea „cahlă-nișă” se referă la piesele concave, semicilindrice.

⁵⁷ Cantacuzino, Trohani 1979, 303, fig. 27/5

⁵⁸ Colecția arh. C. Ionescu, Târgoviște (nr. inv. 0567)

⁵⁹ Franz 1969, il. 48–51

⁶⁰ Cantacuzino, Trohani 1979, fig. 27/4; Trohani, Damian, Sârbu 1995, fig. 12/1, 15/1; Rădulescu 2011, fig. 7 a

⁶¹ Rădulescu 2011, fig. 7 b, c

⁶² Muzeul Național de Artă al României (nr. inv. 1666); cercetări arheologice V. Drăghiceanu în anul 1931; Rădulescu 2010, fig. 7/d

III.B.b. DECOR GEOMETRIC/ LINEAR

De la Mănăstirea Cârnău⁶³ provine o piesă nesmălțuită ($10,5 \times 16$ cm), a cărei placă ajurată este formată din benzi canelate care se arcuiesc și se întretaie formând triunghiuri, atât în registrul superior cât și în cel inferior. Un brâu ornat cu mici pătrățele împarte decorul în două registre (Pl. IV/2). Piesa se încadrează cronologic în secolul al XVI-lea.

III.C. CAHLE-TRAFORATE CU CORP DE FIXARE DE TIP NIȘĂ (SEMICILINDRU)

Corpul de fixare se obține prin secționarea, pe înălțime, a unui cilindru lucrat la roata olarului. Atașarea acestuia pe reversul plăcii traforate se face pe ambele laturi lungi ale plăcii, urmând ca părțile laterale să fie obturate de plăcuțe de lut semicirculare. De obicei, asemenea piese sunt montate în registrul volumetric al camerei de încălzire. La piesele traforate pentru coronament, corpul de fixare (nișa) se atașează sub decorul supraînălțat (butoni, torsadă, merloane ș.a.).

III.C.a. DECOR GEOMETRIC/LINEAR

O piesă de coronament traforată (20×15 cm), smălțuită, culoare verde, deosebită prin decor, a fost descoperită la Schitul Ostrov (Călimănești, jud. Vâlcea⁶⁴). Latura superioară este ornată cu o suită de trei butoni conici (h: 5 cm). Traforul formează volute, dispuse simetric față de axa longitudinală. Deși corpul de fixare nu se mai păstrează, amprente lăsate pe revers definesc forma semicilindrică a acestuia (Pl. VIII/5.a.–b.). Piesa poate fi încadrată cronologic la începutul secolului al XVI-lea. Aceeași formă a corpului de montare o întâlnim și la un exemplar ($17,5 \times 21$ cm) smălțuit, culoare verde-oliv, descoperit la Târgoviște (pasajul Chindia), în timpul unor săpături arheologice de salvare efectuate în anul 1989⁶⁵. Traforul redă triunghiuri, iar latura superioară a piesei este formată de un brâu în *torsadă* (Pl. IV/1). Piesa se încadrează cronologic în secolul al XVI-lea.

IV. CAHLE-PLACĂ, PENTRU CORONAMENT

Cahlele-placă sunt folosite, atât pentru decorarea coronamentului, cât și a registrelor volumetrice corespunzând camerei de ardere, camerei de încălzire sau soclului sobelor. Cahlele-placă pentru coronament sunt modelate în tipare speciale, de obicei de lemn, mai rar din ceramică, obținându-se ornamentul în relief. Ele pot avea diverse forme: dreptunghiulare, cu latura superioară festonată în forma unui zid de cetate, triunghiulare, fleuroni etc. Decorul este uneori finisat cu ajutorul unei spatule. Se cunosc exemplare nesmălțuite, acoperite cu șlem de culoare cărămizie, micasate, smălțuite într-o singură culoare sau, mai rar, policrome.

IV.A. CAHLE-PLACĂ CU SISTEM DE FIXARE SIMPLU (LAMELĂ)

Pentru montarea la sobă, acest tip de teracote sunt prevăzute pe latura inferioară cu o lamelă simplă.

IV.A.a. CAHLE-PLACĂ RECTANGULARE, CU DECOR ÎN FORMA UNUI ZID DE CETATE

Latura superioară a acestor piese este fasonată în formă de merloane și crenele.

Frecvente în secolele XV–XVI, ele sunt puse în legătură cu existența sobelor gotice târzii, al căror decor este inspirat de arhitectura militară defensivă a epocii. Pe plan european, asemenea piese sunt cunoscute în Cehia⁶⁶, Tirol⁶⁷ și Germania⁶⁸. Pe teritoriul românesc, soba monumentală din epoca ștefaniană descoperită la Suceava, în ruinele Casei Domniei, avea coronamentul decorat cu turnulețe și

⁶³ Marcu, Lupu 1994, 234, fig. 15 a–d

⁶⁴ Muzeul Județean Vâlcea (nr. inv. 82F)

⁶⁵ Complexul Național Muzeal Curtea Domnească „Târgoviște”; informații T. Muscă căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁶⁶ Franz 1969, il. 89, 90; Richterová 1982, tab. 62/3, 63/2, 64/1–6, 65/2, 3

⁶⁷ Franz 1969, il. 104

⁶⁸ Franz 1969, il. 152, 153, 163

plăci crenelate⁶⁹. Piese similare au mai fost descoperite și în alte zone ale orașului Suceava⁷⁰, precum și la Vaslui⁷¹ (jud. Vaslui), Putna⁷², Părhăuți⁷³ (jud. Suceava), Baia⁷⁴. Pentru Transilvania, amintim descoperirile de la Cechești⁷⁵ și Cristurul Secuiesc⁷⁶ (jud. Harghita).

În spațiul geografic sud-carpatic, o primă încercare de a reda asemenea ornamente o găsim la soba descoperită în ruinele unei locuințe medievale de la Râmnicu Vâlcea, locuință databilă între sfârșitul secolului al XIV-lea și primele decenii ale secolului al XV-lea. Coronamentul a fost realizat la finalul construcției sobei, din lutul folosit ca liant la montarea cahlilor-oală și a cahlilor-pahar⁷⁷. Ornamentul coronamentului este conceput prin modelarea unor bare de lut, cvasidreptunghiulare, având în partea superioară, la distanțe de 14 centimetri, câte o prelungire paralelipipedică, asemănătoare unor mici merloane (Pl. V/1; IX/1). Din punct de vedere al execuției tehnice, însă, aceste ornamente nu pot fi considerate cahlle.

În București, în sectorul Mănăstirii Radu Vodă, a fost descoperită o cahlă-placă de coronament (15 × 21,5 cm), cu latura superioară fasonată în formă de merloane în trepte. Registrul inferior, realizat cu ajutorul unei spatule, printr-o tăietură diamantină a lutului, în casete (bosaje de tip diamantin), sugerează zidul de piatră al unei cetăți. Piesa este nesmălțuită, acoperită cu șlem cărămiziu deschis⁷⁸ (Pl. V/6; IX/2). Tot în București, cercetarea arheologică efectuată în anul 2004 pe Calea Victoriei nr. 9–12, aproape de râul Dâmbovița⁷⁹, a scos la lumină, în zona fundațiilor unor edificii de cult din secolul al XVI-lea, fragmente de cahlle de coronament, nesmălțuite (11,6 × 11 cm; 16 × 8,4 cm), ornate pe latura superioară cu merloane cu streășină; pe fiecare merlon este redată câte o cruce patriarhală. În registrul inferior, o compoziție cu două personaje, una pedestră, iar cealaltă ecvestră, pare să sugereze o scenă de pelerinaj⁸⁰ (Pl. V/5). Deși redarea grafică este naivă, iconografia, unică pe teracotele cunoscute până acum, trezește interes. De la Mănăstirea Cârnău (jud. Buzău), provine o cahlă-placă de coronament (16 × 21,6 cm), nesmălțuită, cu latura superioară crenelată, databilă în secolul al XVI-lea⁸¹. Merlonul central, în trepte, este decorat cu o cruce latină, iar registrul inferior cu o suită de trei cruci circumscrise. Registrele sunt despărțite de un brâu în torsadă (Pl. V/2). Piesa prezintă puternice urme de ardere secundară.

La Orașul de Floci, importantă așezare urbană medievală, cahllele cu latura superioară crenelată, sugerând un zid de cetate, cunosc în registrul inferior variate motive decorative⁸². Una dintre piese (13 × 16 cm), nesmălțuită, are cele trei merloane decupate în trepte și ornate la bază cu motivul *pânza de păianjen*. În registrul inferior este redată o suită de trei cruci circumscrise, *crucea de Malta*⁸³ (Pl. V/3). O altă teracotă descoperită la Orașul de Floci (16 × 20 cm), nesmălțuită, are merloanele prevăzute cu streășină și ornate cu stelute circumscrise. În registrul inferior sunt redată, alăturate, două moriști. Decorul creează compoziției senzația de mișcare, de vibrație⁸⁴ (Pl. V/4; IX/3).

Un fragment de cahlă-placă, pentru coronament, din secolul al XVI-lea, a fost descoperit și în cetatea Tabla Buții⁸⁵.

⁶⁹ Popa, Mărgineanu-Cârstoiu 1979, 90–91, fig. 76, 90–93

⁷⁰ Batariuc 1997, 130–132, 135–136, fig. 5/2–4, fig. 7/1–10, fig. 8/ 1–4, 6, fig. 9/2

⁷¹ Batariuc 1997, fig. 9/1, 5, fig. 10/4

⁷² Batariuc 1997, fig. 8/5

⁷³ Batariuc 1997, fig. 5/1

⁷⁴ Batariuc 1997, fig. 5/5

⁷⁵ Benkö, Ughy 1984, fig. 16

⁷⁶ Marcu-Istrate 2004, pl. 39 B/4

⁷⁷ Busuioc 1979, 26; Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979, 279, fig. 10, 11

⁷⁸ MNIR (nr. inv. 17 555); Slătineanu 1958, fig. 71; *Bucureștii de odinioară* 1959, pl. LIX/2; Rădulescu 2010, fig. 2b

⁷⁹ Cercetările arheologice au fost efectuate, în anul 2004, de către MMB, coordonator științific – arheolog dr. Ghe. Mănușu-Adameșteanu

⁸⁰ MMB; Rădulescu 2010, 151–152, fig. 3

⁸¹ Muzeul Județean Buzău; Marcu, Lupu 1994, 234–235, fig. 16/a, b; Rădulescu 2010, 153, fig. 4/a

⁸² Chițescu *et alii* 1979, 222, fig. 14/1–4, 19/2

⁸³ MNIR (nr. inv. 124 050); Rădulescu 2010, fig. 4 b

⁸⁴ MNIR (nr. inv. 124 048); Rădulescu 2010, fig. 5 a

⁸⁵ Piesă inedită, în colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești

IV.A.b. CAHLE-PLACĂ TRIUNGHILARE CU DECOR GEOMETRIC/FLORAL

Pentru decorarea coronamentului sobelor se foloseau și plăcile de formă triunghiulară. Fragmente ceramice (14,5 × 9 cm), cu decor vegetal-geometric, provin din cercetările de la Curtea de Argeș, databile în a doua jumătate a secolului al XIV-lea⁸⁶ (Pl. VI/2). Un alt fragment (7,5 × 6,5 cm), din secolul al XV-lea, cu decor geometric, a fost descoperit în orașul medieval Târgșor (Pl. VI/1; IX/4). O cahlă-placă, de formă triunghiulară, folosită la decorarea coronamentului sobei, încadrată cronologic în secolul al XVI-lea, provine de la Târgoviște⁸⁷. Decorul este format din două câni (gemene) din care ies plante stilizate (pomul vieții !), ornament ce poate simboliza ideea de *cuplu*, deci armonia în familie (Pl. VI/3).

IV.A.c. CAHLE-PLACĂ CU DECOR „FLEURON”

Acest motiv decorativ, folosit în secolul al XVI-lea pentru coronamentul sobelor, este întâlnit atât la cahlele traforate, cât și la cahlele-placă. Renunțarea la trafor și fasonarea doar a laturii superioare a pieselor a simplificat procesul tehnologic și a asigurat, în același timp, rezistența plăcilor. La teracotele descoperite la Târgoviște s-a constatat că ornamentul *fleuron* folosit pentru cahlele traforate ale sobelor Palatului Domnesc a fost preluat și realizat într-o manieră primitivă la cahlele-placă, nesmălțuite, ce decorau sobele caselor de târgoveți. Fasonarea este rudimentară, iar conturul este parțial pierdut. Cercetările arheologice din cartierul Suseni, Târgoviște (L 4, secolul al XVI-lea) au scos la lumină mai multe fragmente de cahle de coronament decorate cu fleuroni, formând o friză lungă de 85 cm⁸⁸. Unul dintre fragmente (16 × 25,5 cm) păstrează pe latura inferioară urme din lutul folosit la montare (Pl. VI/5). Piese sunt databile la sfârșitul secolului al XVI-lea - primele decenii ale secolului următor.

La Orașul de Floci, în timpul cercetării arheologice, din anul 1979, a ruinelor unei locuințe medievale din secolele XVI–XVII, au fost descoperite mai multe fragmente de cahle cu acest ornament (h: 18 cm), smălțuite, culoare verde-argintiu⁸⁹ (Pl. IX/5). Ele făceau parte din coronamentul unei sobe care avea în structură și cahle-placă decorate cu *călărașul valah*, *leul păzind copacul vieții creștine*, precum și cahle-placă cu mijloc circular concav⁹⁰. Tot de la Orașul de Floci provine și un fragment ceramic în formă de fleuron (14,4x8 cm), decorat cu o pasăre în zbor (pescăruș). Piesa este smălțuită, culoare verde oliv; se încadrează cronologic la sfârșitul secolului al XVI-lea (Pl. VI/4).

V. ALTE FORME

Coronamentul sobelor prezintă, uneori, forma unui tor. Cu ocazia sondajelor făcute la casele cantacuzine de la Măgureni, jud. Prahova, a fost recuperat un fragment de friză ceramică, cu caracter ornamental, pentru coronamentul sobelor. Piesa, de formă semicirculară în secțiune, este decorată, în relief, cu vrejuri și palmete. Pe una dintre laturile lungi, cea superioară, apare o suită de pătrate, alternând, unul în prim plan cu următorul retras. Smălțul este de culoare verde, de bună calitate, aplicat peste angobă. Piesa se datează la sfârșitul secolului al XVII-lea⁹¹.

*

* *

Încadrate în stilul epocii, cahlele medievale pentru coronament descoperite în Valahia înscriu o varietate a formelor constructive, precum și a ornamentelor. Moda sobelor din țările central europene a influențat confecționarea cahlelor din Țara Românească, dar unele dintre modelele preluate au fost prelucrate și adaptate specificului local. Se poate constata, din punct de vedere al formelor

⁸⁶ Bătrâna, Bătrâna 1982, 103, pl. I/2

⁸⁷ Slătineanu 1958, fig. 126

⁸⁸ Complexul Național Muzeal Curtea Domnească „Târgoviște” (nr. inv. 10.702/375). Piese au fost descoperite în două zone diferite ale orașului, de către arheologii T. Muscă și G. Mihăescu, cărora le mulțumim pentru informații.

⁸⁹ MNIR (nr. inv 163 811–163 818). Descoperiri similare au fost făcute și în alte zone ale orașului medieval ialomițean

⁹⁰ Rădulescu, în: Chițescu *et alii* 1981, 135

⁹¹ Slătineanu 1958, 192, fig. 107

constructive, existența unor tipologii proprii cahlilor muntenești. Ca ornamentație, în secolele XV–XVI se remarcă frecvența motivului *zidul de cetate*, cu crenele și merloane, asociat cu *crucea*, o expresie simbolică a dezideratelor societății medievale de pe aceste meleaguri, apărarea teritorială și a credinței creștine. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în primele decenii ale secolului al XVII-lea, în mediul urban, coronamentul sobelor se orientează spre motivul *fleuron*. Noi săpături arheologice și cercetarea amănunțită a colecțiilor de stat sau particulare vor completa, desigur, aceste prime observații.

BIBLIOGRAFIE

- Batariuc 1997 P. V. Batariuc, Cahle de coronament din Moldova (secolele XIV–XV), *Arheologia Moldovei*, XX, 1997, p. 127–151
- Bătrâna, Bătrâna 1981 L. Bătrâna, A. Bătrâna, Cercetări arheologice efectuate în anul 1979 în cuprinsul așezării Curtea de Argeș, jud. Argeș, *CA*, IV, 1981, p. 144–171
- Bătrâna, Bătrâna 1982 L. Bătrâna, A. Bătrâna, Cercetările arheologice de la Curtea de Argeș, *CA*, V, 1982, p. 95–107
- Benkő, Ughy 1984 E. Benkő, I. Ughy, *Székelykeresztútri Kályhacsempék, 15–17. század*, Bukarest, 1984
- Бирташевић 1970 M. Бирташевић, *Средњовековна керамика*, Belgrad, 1970
- Boldizsár 1988 P. Boldizsár, *Gótikus kályhacsempék az újabb budaváry ásátás leletanyagából*, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 1988, 1
- Busuioc 1979 El. Busuioc, Vestigii feudale de la Râmnicu Vâlcea, *Buridava*, 3, 1979, p. 24–29
- Busuioc,
Mărgineanu-Cârstoiu 1979 El. Busuioc, M. Mărgineanu-Cârstoiu, Mittelalterliche Kachelofenarten in den rumänischen Fürstentümern (XIV–XV Jahrhundert), *Dacia N.S.*, XXIII, 1979, p. 275–289
- Bucureștii de
odinioară 1959 *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, București, 1959
- Cantacuzino 1959 Ghe. Cantea (Cantacuzino), Cercetările arheologice pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi, în *Bucureștii de odinioară* 1959, p. 93–127
- Cantacuzino,
Trohani 1979 Ghe. Cantacuzino, G. Trohani, Săpăturile arheologice de la Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov, *CA*, III, 1979, p. 262–328
- Chițescu et alii 1979 L. Chițescu, N. Conovici, R. Lungu, A. Păunescu, V. Rădulescu, Cercetări arheologice la Piua Petrii (Orașul de Floci), jud. Ialomița, *CA*, III, 1979, p. 199–246
- Chițescu et alii 1981 L. Chițescu, R. Lungu, T. Papasima, P. Vlădilă, V. Rădulescu, A. Păunescu, Cercetări arheologice în anul 1979 la Piua Petrii (Orașul de Floci), comuna Giurgeni, jud. Ialomița, *CA*, IV, 1981, p. 120–143
- Constantinescu,
Ionescu 1980 N. Constantinescu, C. Ionescu, Asupra habitatului urban de la Târgoviște înainte de 1394. Repere din vatra Curții Domnești, *SCIVA*, 31, 1980, nr. 1, p. 53–75
- Constantinescu 1984 N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200–1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984
- Cristoceă 2001 Sp. Cristoceă, Cercetările arheologice și problema casei domnești de la Mănăstirea Tutana, jud. Argeș, *Argessis*. Studii și comunicări. Seria Istorie, X, Pitești, 2001, p. 113–121
- Diaconescu 1997 P. Diaconescu, Cercetări arheologice la Curtea Domnească din Târgoviște, *Valahica*, 15, 1997, p. 53–70
- Franz 1969 R. Franz, *Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969
- Hoššo 1982 J. Hoššo, Neskorogetika kachlova pecz Liptovskej Mary, *Archaeologija Historica*, Kosice, 7, 1982, p. 499–508
- Ionașcu, Zirra,
Berciu 1954 I. Ionașcu, Vl. Zirra, D. Berciu, Săpăturile arheologice din sectorul Radu Vodă, București, în *Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, București, 1954, p. 132–183

- Ionescu 1983 C. Ionescu, Considerații asupra arhitecturii și urbanismului orașului Târgoviște în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, *Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă*, nr. 2, 1983, p. 65–70
- Kálmán 1938 Sz. Kálmán, *Az. alföldi magyar nép művelődés - történeti emlékei*, Budapest, 1938
- Lăzărescu-Ionescu et alii 1954 L. Lăzărescu-Ionescu, D. V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gh. Astangăi, H. Teodoru, Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche, București, în *Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor Istorice din anul 1953*, București, 1954, p. 184–261
- Marcu, Lupu 1994 D. Marcu, Em. Lupu, Cahlele din secolele XVI–XVII aflate în colecția Muzeului județean Buzău, *Mousaios*, IV, 1994, p. 234–235
- Marcu-Istrate 2004 D. Marcu-Istrate, *Cahlele din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Cluj-Napoca, 2004
- Moisescu 1979 Cr. Moisescu, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979
- Neamțu, Neamțu, Cheptea 1980 Eug. Neamțu, V. Neamțu, St. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV–XVII*, I, Iași, 1980
- Neamțu, Neamțu, Cheptea 1984 Eug. Neamțu, V. Neamțu, St. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV–XVII*, II, Iași, 1984
- Nicolescu 1961 C. Nicolescu, Începuturile ceramicii ornamentale în Moldova, în T. Vianu, M. Popescu (ed.), *Omagiu lui George Oprescu*, București, 1961, p. 373–394
- Nicolescu 1964 C. Nicolescu, Arta în epoca lui Ștefan cel Mare. Antecedentele și etapele de dezvoltare ale artei moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 259–362
- Panait 1968 P. I. Panait, Șantierul Băneasa Străulești. Cercetările din sectorul Măicănești (1964–1966). Așezarea feudală, *MatIstMuzBuc*, VI, 1968, p. 83–93
- Păunescu et alii 2007–2008 A. Păunescu, I. Ene, D. Mihai, Ghe. Matei, G. Vasile, Cercetări arheologice în vatra Orașului de Floci, (Piua Petrii), comuna Giurgeni, județul Ialomița. Campaniile din anii 2006–2007, *CA*, XIV–XV, 2007–2008, p. 11–26
- Petrică 2010 F. G. Petrică, Three medieval stove tiles from the Princiar Court of Târgoviște, *Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Section d'Archéologie et d'Histoire*, Tome XII, Numero 2, 2010, p. 73–78
- Popa, Mărgineanu-Cârstoiu 1979 R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească. O casă a domniei și o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, 1979
- Rădulescu 2010 M. V. Rădulescu, Cahle de coronament din Muntenia decorate cu crenele și merloane (sec. XV–XVI), în C-tin Razachievici (ed.), *Izvoare istorice, artă, cultură și societate. În memoria lui Constantin Bălan (1928–2005)*, București, 2010, p. 151–163
- Rădulescu 2011 M. V. Rădulescu, Cahle de la sfârșitul secolului al XVI-lea descoperite în centrul vechi al orașului București (str. Lipscani, nr. 32–34), în Ghe. Mănucu-Adameșteanu (ed.), *O jumătate de veac în slujba istoriei Bucureștilor. Omagiu profesorului Panait Ion Panait, la 80 de ani Muzeul Municipiului București*, vol. II, 2011, p. 116–139
- Richterová 1982 J. Richterová, *Středověké kachle*, Praga, 1982
- Rosetti 1935 D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Snagov*, I, București, 1935
- Scurtă istorie 1957 *Scurtă istorie a artelor plastice în R. P. R.*, București, 1957
- Slătineanu 1938 B. Slătineanu, *Ceramica românească*, București, 1938
- Slătineanu 1958 B. Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, București, 1958
- Theodorescu 1976 R. Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400)*, București, 1976
- Trohani, Damian, Sârbu 1995 G. Trohani, P. Damian, V. Sârbu, *Nouvelles recherches archéologiques à Cătălui-Căscioarele, dep. Călărași*, CCDJ, XIII–XIV, 1995, p. 233–257

LIST OF ILLUSTRATION

- Pl. I.** 1. Târgoviște, stove of dwelling 1 B, late 14th c. (graphic reconstruction, *apud* Constantinescu, Ionescu 1980, fig. 6); Canopy disc tiles, late 14th c.– 15th c.: 2–5. Târgoviște; 3–4. Târgșoru Vechi (fragments)
- Pl. II.** Canopy convex tiles, 14th–15th c. 1. Snagov Monastery (*apud* Rosetti 1935, fig. 35); 2. Târgoviște, medieval dwelling; Canopy fretwork tiles, 16th c. 3–4. Orașul de Floci; 5. Câmpulung Muscel (fragment); 6. Vadul Anei (fragmentary)
- Pl. III.** Canopy fretwork tiles, sec. 15th c.– 16th c.: 1. Orașul de Floci (*apud* Chițescu *et alii* 1979, fig. 14/1); 2. Târgoviște (*apud* Petrică 2010, fig. 3); 3. București, Măicânești sector (*apud* Panait 1968, fig. 13/8); 4. București, Historic Centre; Canopy fretwork tiles, late 16th c. (fragments): 5–7. Târgoviște, Princely Palace; 8. Târgoviște, medieval dwelling; 9. București, Historic Centre
- Pl. IV.** Canopy fretwork tiles with niche type fixing frame, 16th c., fragments: 1. Târgoviște; 2. Câmu Monastery (*apud* Marcu, Lupu 1994, fig. 15 a–b); 3, 5. Cătălui-Căscioarele Monastery (*apud* Cantacuzino, Trohani 1979, fig. 27/5; *apud* Trohani, Damian, Sârbu 1995); 4. Târgoviște; 6. Târgșoru Vechi
- Pl. V.** Canopy plate tiles, 15th–16th c. 1. Stove canopy, Rm. Vâlcea, 14th–15th c. (graphic reconstruction, *apud* Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979, fig. 10); 2. Câmu Monastery, 16th c. (*apud* Marcu, Lupu 1994, fig. 16 a); 3, 4. Orașul de Floci, 15th–16th c. (*apud* Chițescu *et alii* 1979, fig. 14/1, 19/2); 5. București, Historic Centre, 15th–16th c. (graphic reconstruction); 6. București, Radu Vodă Monastery, 15th–16th c. (*apud* Slătineanu 1958, fig. 71)
- Pl. VI.** Canopy plate tiles (fragments): 1. Târgșoru Vechi, 15th c.; 2. Curtea de Argeș, 14th–15th c. (*apud* Bătrâna, Bătrâna 1982, pl. 1/2); 3. Târgoviște, 16th c. (*apud* Slătineanu 1958, fig. 126); 4. Orașul de Floci, late 16th c.; 5. Târgoviște, medieval dwelling, 16th–17th c
- Pl. VII.** 1. Convex tile, Târgoviște, late 14th c.; 2. Disc tile, Târgșoru Vechi, 15th c.; Fretwork tiles, 16th c. 3–4. Orașul de Floci; 5. Vadul Anei; 6. București, Historic Centre; 7–8. Tutana Monastery
- Pl. VIII.** Fretwork tiles, 16th c. 1. Tutana Monastery; 2. București, Covaci Street; 3. Cătălui-Căscioarele Monastery; 4. Târgoviște, Princely Palace; 5. Ostrov Hermitage (a. obverse; b. reverse)
- Pl. IX.** 1. Rm. Vâlcea, stove, late 14th c. (graphic reconstruction, *apud* Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979); Canopy plate tiles: 2. București, Radu Vodă Monastery, 15th–16th c.; 3. Orașul de Floci, 15th–16th c.; 4. Târgșoru Vechi, 15th c.; 5. Orașul de Floci, late 16th c.

Desene: Simona Mateescu, Jeni Efimov, Euterpia Petrache

MARIA VENERA RĂDULESCU
Muzeul Național de Istorie a României,
Calea Victoriei 12, sector 2,
București

1.

0 3 cm

2.

3.

4.

5.

1. Târgoviște, soba din locuința 1B, sfârșitul sec. XIV (reconstituire grafică, *apud* Constantinescu, Ionescu 1980, fig. 6).
Cahle-disc de coronament, sfârșitul sec. XIV—sec. XV: 2, 5. Târgoviște; 3—4. Târgșorul Vechi (fragmente)

1.

2.

4.

3.

5.

6.

Cahle-convexe de coronament, sec. XIV–XV: 1. Mănăstirea Snagov (*apud* Rosetti 1935, fig. 35); 2. Târgoviște, locuință medievală. Cahle-traforate de coronament, sec. XV–XVI: 3–4. Orașul de Floci; 5. Câmpulung Muscel (fragment) 6. Vadul Anei (fragmentară).

Cahle-traforate de coronament. Sec. XV–XVI: 1. Orașul de Floci (*apud* Chițescu *et alii* 1979, fig. 19/1); 2. Târgoviște (*apud* Petrică 2010, fig. 3); 3. București, sector Măicânești (*apud* Panait 1968, fig. 13/8); 4. București, Centul istoric. Sfârșitul sec. XVI: 5–7. Târgoviște, Palatul domnesc; 8. Târgoviște, locuință medievală; 9. București, Centrul istoric

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Cahle-traforate de coronament cu corp de fixare tip nișă, sec. XVI (fragmente): 1. Târgoviște; 2. Mănăstirea Cânu (*apud* Marcu, Lupu 1994, fig. 15a–b); 3, 5. Mănăstirea Cătălui-Căscioarele (*apud* Cantacuzino, Trohani 1979, fig. 27/5; Trohani, Damian, Sârbu 1995); 4. Târgoviște; 6. Târgșoru Vechi

1.

0 3 cm

2.

3.

4.

5.

6.

Cahle-placă de coronament, sec. XIV–XVI: 1. Coronament de sobă, Râmnicu Vâlcea (reconstituire grafică, *apud* Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979, fig. 10); 2. Mănăstirea Cârnă (*apud* Marcu, Lupu 1994, fig. 16a); 3–4. Oraşul de Floci (*apud* Chişescu *et alii* 1979, fig. 14/1, 19/2); 5. Bucureşti, Centru istoric (reconstituire grafică); 6. Bucureşti, Mănăstirea Radu Vodă (*apud* Slătineanu 1958, fig. 71)

1.

2.

3.

4.

5.

Cahle-placă de coronament (fragmente): 1. Târgușoru Vechi, sec. XV; 2. Curtea de Argeș, sec. XIV–XV (*apud* Bătrâna Bătrâna 1982, pl. I/2); 3. Târgoviște, sec. XVI (*apud* Slătineanu 1958, fig. 126); 4. Orașul de Floci, sfârșitul sec. XVI; 5. Târgoviște, locuință medievală, sec. XVI–XVII

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

1. Cahlă-convexă de coronament, Târgoviște, sfârșitul sec. XIV; 2. Cahlă-disc, Târgșoru Vechi, sec. XV.
Cahle-traforate, sec. XV–XVI: 3–4. Orașul de Floci; 5. Vadul Anei; 6. București, Centrul istoric; 7–8. Mănăstirea Tutana (fragmente)

1.

2.

3.

4.

5.a.

5.b.

Cahle-traforate de coronament, sec. XVI: 1. Mănăstirea Tutana; 2. București, str. Covaci; 3. Mănăstirea Cătălui-Căscioarele; 4. Târgoviște, Palatul Domnesc; 5. Schitul Ostrov (a. avers, b. revers)

1.

0 3 cm

2.

3.

4.

5.

1. Râmnicu Vâlcea, sobă, sfârșitul sec. XIV (reconstituire grafică, *apud* Busuioc, Mărgineanu-Cârstoiu 1979).
Cahle-placă de coronament: 2. București, Mănăstirea Radu Vodă, sec. XV–XVI; 3. Orașul de Floci, sec. XV–XVI;
4. Târgșoru Vechi, sec. XV; 5. Orașul de Floci, sfârșitul sec. XVI